

kring diskussion av tidigare forskning. Det finns också skillnader mellan Marx och Hybel. Ett av Marx' primära syften var uppställandet av en teori om det kapitalistiska produktionssättet, dess uppbyggnad och dess rörelselagar. Hybel har inte en teorigenererande målsättning. Detta är en undersökning som främst har till syfte att kritiskt analysera andra forskares förklaringar av ett komplicerat (och möjligen förment) krisförlopp. Detta är inte en avhandling som har till syfte att bygga upp en ny teori, att ge bidrag till förklaringen av samhällets processuella utveckling i det senmedeltida England. Jag vill inte förneka betydelsen av att diskutera olika typer av krisförklaringar, liksom ej heller att utifrån detta markera angelägna framtida forskningsuppgifter, men detta är inte detsamma som att formulera förklaringar kring komplicerade historiska sammanhang.

Dessa kritiska invändningar till trots: Nils Hybels avhandling bär vittne om lärdom, beläsenhet och om en imponerande arbetsinsats. Litteraturlistan omfattar omkring 270 arbeten. Han har kartlagt ett omfattande forskningsläge. Begreppsliga preciseringar av Hybels egen terminologi och analysramar skulle utan tvekan ha kunnat fördjupa hans resultat ytterligare. Avhandlingen skulle härigenom ha blivit mer stringent, mer analyserande och mindre refererande. Genom den informationsrikedom som här finns och genom författarens kritiska läsande av ett enormt forskningsläge kommer Nils Hybels avhandling dock att verka inspirerande för forskningen rörande agrar engelsk senmedeltid, men även för diskussionen kring en feodalismens eventuella kris samt övergången till kapitalism.

Thomas Lindkvist

J.P.NOACK: Det danske mindretal i Sydslesvig 1920-1945, 1-2. Åbenrå, Institut for Grænseregionsforskning, 1989. 602 s.

J.P.Noacks disputats udgør første del af en undersøgelse af det danske mindretals historie fra 1920 til 1955 og tillige en parallel til en tilsvarende undersøgelse af det tyske mindretals historie ved Henrik Becker-Christensen. Begge projekter er led i et større forskningsprojekt ved Institut for Grænseregionsforskning i Åbenrå.

Sønderjyllands historie siden 1920 og ikke mindst de to nationale mindretal var længe et af de professionelle historikere forsømt område. I stedet dominerede nationalpolitisk prægede fremstillinger og erindringslitteratur. Først med den svenske historiker Sven Tägils bog om Tyskland

og det tyske mindretal i Nordslesvig fra 1970,¹ karakteristisk nok skrevet af en borger fra et »neutralt« land, forelå en videnskabeligt funderet fremstilling om emnet.

Dette blev optakten til en lang række behandlinger af tysk og dansk mindretalspolitik. Hovedvægten har naturligt ligget på de meste begivenhedsrige perioder, afstemningskampen 1918-20, det tyske mindretal under nazismen og det danske opbrud i Sydslesvig efter 1945. Institut for Grænseregionsforskningens initiativ til at få skabt samlede videnskabelige fremstillinger af de to mindretals historie afrunder derfor naturligt de sidste 20 års indsats på dette område.

Udover således at have kunnet bygge på et omfattende trykt materiale har Noack tilmed kunnet nyde godt af uhindret arkivadgang både til danske og tyske arkiver, såvel offentlige som private, en forudsætning som i tidligere år bestemt ikke var nogen selvfølge. Af særlig stor betydning har tydeligvis de danske og tyske udenrigsministeriers, mindretallets egne og grænseforeningens arkiver været. Når det (s.15) hedder, at Flensborg magistrats akter har været »inddraget« i undersøgelsen, må dertil bemærkes, at Flensborg bys arkiv derudover rummer en mængde interessant materiale om mindretallet, som næppe ville ændre bogens konklusioner på væsentlige punkter, men dog kunne bidrage til at belyse det ene og andet spørgsmål.² I et antal tilfælde har han tillige indhentet mundtlige oplysninger, hvilket dog kun i meget beskedent omfang har givet sig udslag i noterne.

Noack gør det allerede i sin indledning klart, at han uanset sin sympati for mindretallet og sin tilknytning til Sydslesvig ikke har kunnet skrive mindretallets historie set indefra. Hvor mindretallet betragtede Sydslesvig som en dansk landsdel, hvis indbyggere desværre efterhånden var blevet fortyskede, og hvis danske kerne derfor måtte kunne kaldes frem igen, definerer Noack nationalt tilhørsforhold primært som en miljøpåvirkning, en identitet, der skabes under opvæksten. Det er prisværdigt og burde være en selvfølge, at en forfatter klart tilkendegiver sit standpunkt i forhold til det centrale punkt i den af ham beskrevne befolkningsgruppes selvforståelse.

Men derved bliver det ikke. Hele værket er præget af direkte og indirekte kritik af mindretallets politik og dets nationale holdninger. En på mange punkter berettiget kritik, men som til tider giver indtryk af manglende forståelse for, hvorfor mindretallets ledere og især Flensborg

¹ Sven Tägil: Deutschland and die deutsche Minderheit in Nordschleswig. Eine Studie zur deutschen Grenzpolitik 1933-1939. Stockholm 1970.

² Jvf. nedenfor.

Avis' chefredaktør Ernst Christiansen måtte indtage de holdninger og føre den politik, de førte. Den nationale selvbestemmelsesret er et smukt princip for den, som kan regne med at nyde godt af det, men som det kan iagttages hos talrige mindretal i Europa og andetsteds, herunder også det tyske mindretal i Nordlesvig, kan taberne ikke stille så meget op med dette princip.

Noack fastslår med rette, at den sydslesvigske danskhed som organiseret mindretal blev til som et resultat af afstemningskampen. Men målet var jo, hvilket også kommer klart frem, netop ikke at blive et dansk mindretal i Flensborg og omegn. Dette resultat fremtvang udviklingen, som i 1920 vel nok har set mere åben ud, end det idag synes. Havde man ikke haft håbet om en senere grænseflytning at klamre sig til og Flensborg- og Dannevirke-kredsens støtte i Danmark, havde det næppe været muligt at mobilisere en organiseret danskhed i Sydslesvig.

Naturligvis forekommer en Ernst Christiansens synspunkter og udtryksform idag antikveret og mange af hans politiske tiltag udsigtsløse. Når Noack skriver om Flensborg-gruppens ørkesløse (s. 40) og frugtesløse (s. 53) anstrengelser, har han naturligvis på baggrund af den senere udvikling ret, men var dette for samtiden ligeså klart? Rigtigt er naturligvis også, at Ernst Christiansens og mindretallets tilknytning til de nationalistiske kredse i Danmark blev en belastning på længere sigt, men hvem skulle man ellers have støttet sig til?

Som Noack også selv påpeger, var en af grundene til, at socialdemokrater og radikale senere bekvemmede sig til at medvirke til at støtte mindretallet økonomisk, at dette var i kraftig tilbagegang og inden længe måtte antages at være reduceret til betydningsløshed. Støtten måtte søges, hvor den kunne fås, og selv om det er rigtigt, at modsætningerne fra grænsestridens dage aldrig blev helt overvundet, så tilpassede da også både mindretallet og Grænseforeningen sig, omend modvilligt, da konjunkturerne skiftede.

Når det er sagt, skal tilføjes, at Noacks argumentation er yderst overbevisende. Ernst Christiansens kantede personlighed var på mange måder et belastende element både inden for mindretallet selv og i forhold til de dominerende politiske kredse i Danmark, men den tyske forfølgelse af ham og hans avis helt frem til 1940 understreger samtidig den betydning, som den nationale modstander tillagde ham.

Hovedvægten i fremstillingen er lagt på tiden før 1933. Dette er naturligt. Dels var det den mindst udforskede periode, dels havde mindretallet »vurderet i et socialt og politisk perspektiv gennemlevet de vigtigste og mest sigende faser af sin mellemkrigshistorie, før nazisterne tog magten«. (s. 10). Om det så er rimeligt i en skildring af 25 års historie,

at $\frac{7}{8}$ af bogen er koncentreret om de første 13 år, og at affeje tiden under nazistisk styre som en »dyster parentes« er en anden sag. Det er naturligt at lægge tyngdepunktet i den periode, hvor man selv har foretaget grundforskningen, men det givet fremstillingen et præg af gradvist dalende interesse fra forfatterens side for sit emne. I hvert fald den ultrakorte behandling af krigsårene, hvor det ganske vist skal indrømmes, at materialesituationen er vanskelig, forekommer for overfladisk.

Noacks primære indsats ligger i den grundige redegørelse for mindretallets organisering i 1920-22, tilvejebringelsen af en skoleordning, forholdet til Danmark og til de tyske myndigheder. Vigtigt er også hans forsøg på ikke blot at beskrive mindretallet ideologisk, men også at sætte tal på det. Interessant er især hans konstatering af, at den faste kerne af varigt dansksindede forekommer »overraskende beskedne«. (s.303). Denne konklusion når han frem til på grundlag af en analyse af Den slesvigske Forenings medlemskartotek for Flensborg by. Det bekræfter tidligere gisninger om stærke svingninger i medlemstal og hyppig udskiftning af medlemmer.³

Ligeledes bekræfter undersøgelsen, som man måtte forvente, at mindretallets sociale sammensætning var skæv; hovedparten af medlemmerne tilhørte arbejderklassen, og den lille ledergruppe af redaktører, grossererere m.v. var atypisk for medlemssammensætningen. Disse tal er naturligvis kun relevante for det organiserede mindretal og siger intet om det nationale sindelag. Her ville en systematisk sammenligning med valgtallene, især ved de lokale valg, hvor man havde en reel mulighed for at vinde repræsentation og også gjorde det, have været nærliggende. Også svingningerne i antallet af skoleelever kunne inddrages.

Men stadigvæk må fastslås, at sindelaget er et usynligt kendetegn og nok så mange tal kan stadig kun give en anelse om antallet af dansksindede i Sydslesvig. Sikkert er det, at danskhedens beskedne omfang og mindretallets sociale svaghed gjorde det sårbart, men trods frafaldet sidst i 20'erne og igen sidst i 30'erne og under krigen lykkedes det dog at bevare et intakt politisk og kulturelt organisationsapparat og sågar en avis, som var på plads, da der i 1945 åbnede sig nye muligheder. Det kan i den forbindelse ikke understreges nok, hvor vigtig Danmarks særlige status under besættelsen var for mindretallet.

Giver analysen af medlemskartoteket ikke anledning til overraskelser, så disponerer vi i hvert fald nu over veldokumenterede sociologiske analyser og ikke bare løse antagelser. Sikkert er, som Noack også

³ Jvf. Carsten Mogensen: Dansk i hagekorsets skygge. Det tredje Rige og det danske mindretal i Sydslesvig 1933-1939. Flensborg 1981, s.400.

understreger, at mindretallet var en mindre klart afgrænset gruppe i forhold til det omgivende tyske samfund, end man kunne forvente. Følgelig var mindretalsledernes forhåbninger om ekspansion ikke ubegrundede, men omvendt kunne pres udefra tvinge den organiserede danskhed ned på et meget beskedent niveau.

Hvad angår de tysksprogede danske aviser mener Noack at kunne slutte, at det især var den lave pris, som var årsagen til deres relativt stor oplag i begyndelsen af 20'erne, omend den gunstige politiske konjunktur også spillede en rolle. Dette sidste forhold burde måske have været fremhævet stærkere, eftersom det jo bekræfter Noacks egen tese om, at det gik mindretallet godt, når det »gik det tyske samfund skidt«. En lidt kryptisk bemærkning (s. 159) om, at de tyske blade jo »ikke fik værdifaste tilskud« kunne man også have ønsket sig udbygget. Sagen var jo netop den, at den tyske grænsepresse også fik støtte, hvilket dog er et aspekt, som ikke er uden betydning for bedømmelsen af den tyskskrevne danske presses situation.⁴

Noack kommer kort ind herpå (s. 192-94) på grundlag af materiale fra det preussiske indenrigsministerium. Et righoldigt til dels uudnyttet materiale om offentlig støtte til den tyske grænsepresse findes i den flensborgske avismand Albert Wackers arkiv på Stadtarchiv Flensburg. Dette viser med al ønskelig tydelighed, at de vanskeligheder, som den tyskskrevne danske presse kæmpede med efter forbudets ophævelse, modsvarede af en tilsvarende vanskelig situation for den tyske presse forud for forbudet og den derpå følgende stabilisering af den tyske økonomi. Enten profiterede den danske presse af en stærk krone eller den tyske af en stærk mark. Var danskhedens styrke konjunkturbestemt, var tyskhedens det så sandelig også.

Til slut et par detaljer. Det nævnes (s. 17), at det har voldt bryderi, at den preussiske forvaltnings plads i Slesvig-Holstens politiske historie ikke har været mere indgående undersøgt. Det ville måske netop af hensyn til danske læsere have været nyttigt med en kort redegørelse for netop denne forvaltnings opbygning og ikke mindst en nærmere præsentation af ministerialråd Rathenau, som jo især i forbindelse med skolespørgsmål spillede en central rolle.

Også Noacks skildring af det internationale mindretalssamarbejde er instruktiv og demonstrerer udmærket, at dette samarbejde for det danske mindretal bestemt ikke var risikofrit. Især ikke fordi det stærke polske mindretal principielt holdt sig til afstammingsprincippet og havde et

⁴ Jvf. Mogensen: Ensretningen af Flensburger Nachrichten. Sønderjyske Aarbøger 1983, s. 174 ff.

yderst betændt forhold til den nationale selvbestemmelsesret. Ikke uden grund, eftersom de afstemninger, der afholdtes i Østpreussen og Øvre-Schlesien alle faldt ud til fordel for Tyskland. Når det (s. 412) hedder, at det ved folkeafstemninger var søgt at trække grænsen nogenlunde rimeligt, er det nok lidt vidtgående. Afstemningerne skyldtes mere de sejrende stormagters indbyrdes uenighed om, i hvilket omfang Tyskland skulle svækkes, og i Vestpreussen med korridoren afholdtes netop ingen afstemning, fordi udfaldet her i det mindste var usikkert.⁵

Fremstillingen afsluttes med en konklusion og et tysk resumé. Noack anfører, at mindretallets alvorligste fjende var det tyske samfunds assimilerende kraft. Kun i de tidsrum, hvor dette samme var i krise, 1918-20 og igen 1930-33, kunne mindretallet notere en nettotilgang. Når de danske ledere tog det som et tegn på, at den danske afstamning slog igennem, og de tyske embedsmænd og politikere mente, at der var tale om bestikkelse og »Speck«, overbeviser det ikke Noack. Eftersom man ikke kan granske den enkeltes hjerte og nyrer, må det nationale sindelag efter Noacks mening ses i lyset af de samfundsmæssige sammenhænge, det var en del af.

Uanset enkelte kritiske bemærkninger ovenfor, som hovedsagelig angår nuancer, skal det fastslås, at Noacks bog ikke blot er en solid præstation, men også – for en disputats at være – velskrevet. Fortsættelsen må derfor afventes med spænding.

Carsten Mogensen

⁵ Jvf. M. Broszat: *Zweihundert Jahre deutsche Polenpolitik*. Frankfurt a.M. 1972, s. 201 ff.

TAGE KAARSTED: *Ove Rode – en politiker ved vejs ende*. Odense 1989, 216 sider, kr. 178.

Med dette fjerde bind er Tage Kaarsteds biografi om Ove Rode også kommet til vejs ende. Rejsen har været lang og har taget tid. Faktisk er der næsten en såkaldt menneskealder mellem udgivelsen af bind I i 1963 og bind IV i 1989.

I et ret så selvkritisk forord skriver Kaarsted om de problemer, som selve produktionstiden har forårsaget. Fremgangsmåden er ikke anbefalelsesværdig, hedder det. Den har ført til »uensartethed« og til »gentagelser«. Desuden har forfatterens »egne holdningsglidninger« ført til, at